

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЦИФРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ БУТТЯ КУЛЬТУРИ

Уварова Т. І.

ВСТУП

Культура є основою ідентичності та вищим змістом буття людини. Цифровізація є не просто черговим етапом розвитку науково-технічного прогресу людства. Її можна вважати невід'ємною частиною складних цивілізаційних процесів, показником змін у структурі пізнання людиною себе реального та бажаного («іншого» себе), а також трансформацій ідентичності, насамперед, культурної.

Становлення цифрової культури задає нове поле вивчення феномену ідентичності. Криза ідентичності, загострюється сучасною ситуацією переходу до інформаційного суспільства та тотальною цифровізацією життя. Ідентичність, що виступає найважливішим атрибутом людського і механізмом усвідомлення себе, відображає трансформації, що відбуваються з людиною через занурення у віртуальний простір, що все більше перетворюється на соціальний. Це призводить до нових форм ідентифікації – ідентифікації через цифрові образи, і нових форм ідентичності – цифрових.

Дослідження і публікації вітчизняних і зарубіжних науковців у різних аспектах висвітлюють проблеми ідентичності: В. Бойко, О. Попова, Н. Черниш. Дослідженню культурної ідентичності присвячено роботи М. Гібернау, О. Смоліної та ін.

Окремий пласт досліджень присвячений цифровізації та становленню цифрової культури. Науковці Д. Галкін, К. Літвінова, В. Паршиков, Д. Прокудін, Н. Соколова, Ю. Стракович, С. Черних, Г. Грибер (G. Creeber), К. Гере (C. Gere), А. Дарлей (A. Darley), М. Деузе (M. Deuze), Р. Мартін (R. Martin), М. Хенд (M. Hand), Т. О'Рейлі (T. O'Reilly), К. Бассет (C. Bassett) та інші, засвідчують суттєві зрушення в розвитку сучасного культурного простору, його інтенсивну «цифровізацію». Науковці звертають увагу на перекодування культурних артефактів, так звану «мозаїчність» сприйняття об'єктів культури та культурних подій в умовах інформаційно-комунікаційного середовища. За влучним висловлюванням К. Гере (C. Gere), дигітальність є маркером культури останніх десятиліть, вона включає й артефакти, і комунікації, й ознаки, типові для сучасного способу життя.

Ряд наукових досліджень присвячено цифровій гуманітаристиці – новому міждисциплінарному напрямку, що почав своє становлення на рубежі ХХ і ХХІ ст. на стику сучасних інформаційних технологій, цифровізації і гуманітарних наук – М. Таллер, Д. Кузьміна, Я. Пруденко, Т. Ярошенко, С. Чуканова та ін.

Прояви феномену цифрової культури в усіх сферах життєдіяльності суспільства констатуються сутнісними змінами. Досліджувати цифрову культуру – значить «не стільки аналізувати її феномени та артефакти самі по собі, скільки вивчати широкі трансформації, що відбуваються у зв'язку з розповсюдженням цифрових технологій в культурі в цілому»¹. Наслідки цифровізації залишаються невідомими і непередбачуваними, оскільки старі структури руйнуються або демонтуються, але альтернативні форми й структури, здатні зайняти їх місце, ще не склалися. Цифровізація свідчить про становлення принципово іншої інтегрованої культурної моделі й тим самим загострює потребу в рефлексії нового стану культури. Г. Кіссінджер з приводу новітніх тенденцій сучасного розвитку зазначає: «У цифровому світі пріоритетна швидкість, що перешкоджає рефлексії, радикали отримують переваги перед вдумливими людьми, цінності формуються консенсусом субгруп, а не в процесі роздумів. Незважаючи на всі досягнення, цифровий світ ризикує сам себе знищити, тому що недоліків більше, ніж зручностей»². У цьому контексті цікаво поглянути на трансформації культурної ідентичності викликані технологічними новачками та цифровими технологіями.

1. Поняття культурної ідентичності

Одна з основних людських потреб полягає в різноманітних взаємозв'язках з навколишнім світом, в колективної життєдіяльності, яка реалізується шляхом самоототожнення індивіда з якими-небудь ідеями, цінностями, соціальними групами і культурами. Такою роду самоототожнення визначається в науці поняттям «ідентичність».

Вперше в науці термін «ідентичність» долучив до наукового обігу американський психолог Ерік Еріксон, який стверджував, що ідентичність є «фундаментом» будь-якої особистості і показником її психосоціального благополуччя.

Етимологія слова «ідентичність» (від латинського *identicus* – однаковий, тотожний) поєднує у собі два значення: перше – тотожність особі самій собі, антиномією у цьому розумінні для нього буде слово «інший»; друге – виняткова однаковість із кимось або чимось, у цьому випадку антиномією є

¹ Кобижча Н.І. Проблеми формування цифрової культури в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць*. Київ, 2020. С. 152-157.

² Там само.

«різний». Ідентичність – це співвіднесеність когось (що має буття) з самим собою у зв'язку із власною змінністю, мінливістю. Вона постає як спосіб збереження форми того або іншого суб'єкта в часі та просторі. Поняття «ідентичність» може мати й інше значення – унікальність, справжність (лат. ipse, англ. selfhood, нім. Selbstheit)³.

Ідентичність розуміється як «результат самовизначення людини чи групи у соціальному сенсі, створення «образу – Я» та «образу – Ми», тобто віднесення ними себе до тих чи інших спільнот за віковими, професійними, статевими, територіальними, етнічними, конфесійними чи іншими ознаками⁴. Науковець О. Смоліна розглядає ідентичність «як внутрішню тотожність суб'єкта в процесі сприйняття навколишнього світу, його відчуття часу й простору, відчуття й усвідомлення себе як унікальної автономної індивідуальності, а також тотожність особистих і соціально прийнятих світоглядних настанов»⁵.

Необхідність в ідентичності викликана тим, що кожна людина потребує упорядкованості своєї життєдіяльності, яку він може отримати тільки в співтоваристві інших людей. Для цього він повинен добровільно прийняти пануючі в даному співтоваристві елементи свідомості, смаки, звички, норми, цінності та інші засоби взаємозв'язку, прийняті оточуючими його людьми. Тільки перебуваючи серед інших людей людина набуває ідентичності, яка необхідна для впорядкування життя. Ідентифікація «як емоційно-когнітивний процес неусвідомленого ототожнення суб'єктом себе з іншим суб'єктом, групою, зразком допомагає йому успішно опанувати види соціальної діяльності, засвоювати й перетворювати соціальні норми й цінності, приймати соціальні ролі»⁶.

Людина добровільно приймає пануючі в цьому співтоваристві смаки, звички, норми, цінності, соціокультурні практики маніфестації єдності, принципи взаємодії та інші засоби взаємозв'язку, створені членами певної спільноти. Засвоєння цих елементів робить її причетною до відповідної культурної традиції. Мова йде про культурну ідентичність як приналежність індивіда до якої-небудь культури чи культурної групи, що формує ціннісне ставлення людини до самої себе, інших людей, суспільству і світу в цілому.

³ Попова Е. Діалектика тотожності і самості в концепті ідентичності. *Ідентичність у сучасному світі. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції*. Донецьк, 2006. С. 75-76.

⁴ Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. НАНУ. Ін-тут політичних і етнонац. досліджень. Київ, 2002., 64 с.

⁵ Смоліна О. О., Ополонін А. М. Культурна ідентичність як динамічне утворення (на прикладі культурної само ідентифікації населення східних областей України). *Культура України*. Випуск 62, 2018. 123 с.

⁶ Бойко В. Ідентифікація. *Соціологічна енциклопедія*. Київ: Академвидав, 2008., 147 с.

Культурна ідентичність відіграє важливе значення в житті індивіда, оскільки формує ставлення до самого себе, інших людей, суспільства і світу. Вона виникає у наслідок дій етнокультурних факторів, сформованих протягом тривалого часу: історичної пам'яті, культури, мови, релігії. Сутність культурної ідентичності полягає в усвідомленому прийнятті індивідом відповідних культурних норм, архетипів, ціннісних настанов, зразків поведінки, мови і розумінні свого Я з позицій тих культурних характеристик, які прийняті в даному суспільстві, самоотожденні себе з культурними зразками саме цього суспільства.

Культурна ідентичність уособлює самовідчуття людини всередині певної культури. У той же час, культура постає складною системою «соціальних конвенцій», досягнутих цим суспільством протягом багатьох поколінь інтегрованого співіснування. Історичні хвилі парадигмальних перетворень кожен раз видозмінюють групову культурну ідентичність. Не може існувати «культура взагалі». Кожна культура втілює специфічний набір способів соціальної практики будь-якої конкретно-історичної спільності⁷. У цілому культурна цілісність не має функціонального характеру (у порівнянні з соціальним чи суспільним ладом, завдання яких – інтеграція різнорідних соціальних елементів у єдиний організм), її поєднує спільність відношення до світу, до свого життя, життя інших, а саме сенсоутворюючі компоненти людського життя (система орієнтацій, мотивів, цінностей). При цьому культурна ідентичність передбачає формування в індивіда стійких якостей, завдяки яким ті чи інші культурні явища або люди викликають у нього симпатію чи антипатію, залежно від чого він вибирає відповідний тип, манеру і форму спілкування.

У культурології є аксіомою твердження, згідно з яким кожна людина виступає носієм тієї культури, в якій він виріс і сформувався як особистість. Хоча в повсякденному житті він зазвичай цього не помічає, сприймаючи як даність специфічні особливості своєї культури, однак при зустрічах з представниками інших культур ці особливості стають очевидними і людина усвідомлює, що існують інші форми переживань, види поведінки, способи мислення, значно відрізняються від звичних і відомих.

Проблема культурної ідентичності – це насамперед проблема демаркації «свого» та «чужого» в культурі, від вирішення якої залежить не лише визначення своєї культурної приналежності, а й свого відношення до інших культур та їх представникам. Різноманітні враження про світ трансформуються у свідомості людини в ідеї, установки, стереотипи, очікування, які в підсумку стають для нього регуляторами його особистої

⁷ Черниш Н., Ровенчак О. Варіації на тему ідентичності для соціокультурного оркестру. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2007. № 1, С. 33-49.

поведінки і спілкування. Інакше кажучи, культурна ідентичність ґрунтується на поділі представників усіх культур на «своїх» і «чужих». У контактах людина швидко переконується, що «чужі» по-іншому реагують на ті чи інші явища навколишнього світу, у них є власні системи цінностей і норми поведінки, які суттєво відрізняються від прийнятих в його рідній культурі. У подібного роду ситуаціях неспівпадіння будь-яких явищ іншої культури з прийнятими у «своїй» культурі виникає поняття «чужий». «Свій» сприймається як знайомий, звичний, само собою зрозумілий. А «чужий» – все що знаходиться за межами само собою зрозумілих, звичних і відомих явищ або уявлень.

Цікавою у контексті досліджуваної проблеми є праця Монтсеррат Гібернау «Ідентичність націй»⁸, що побачила світ у Кембриджі 2007 р., а її український переклад видала київська «Темпора» у 2012 р. Дослідниця М. Гібернау репрезентує авторитетну серед націоналогів школу, очолювану професором Лондонського університету Ентоні Смітом, для якої характерне тлумачення національної ідентичності передусім як ідентичності культурної. Авторка вже у вступі до книжки однозначно стверджує, що розуміє націю «передусім як культурну спільноту»⁹, а в наступних міркуваннях доходить висновку, що нації та етнічні групи творені (відповідними) культурами,¹⁰ що «властива нації окрема культура вирізняє її з-поміж решти інших націй і править за її презентаційну картку в міжнародній спільноті»¹¹. Британська дослідниця, на відміну від багатьох інших, не схильна редукувати культуру до царини художнього, де емоції є необхідним компонентом рецепції, а тлумачить її якнайширше – «як конкретний, обраний кожною нацією спосіб буття у світі»¹². Тому в її роздумах серед «складників» культури фігурують і традиції, і ритуали, і священні місця, і міфи, і мова, і релігія тощо.

Тлумачення Гібернау національної ідентичності, як по суті культурної, виявляється також у тому, що з її погляду «культурні загрози» здатні «поставити під ризик національну ідентичність»¹³. В міркуваннях Гібернау йдеться про не про фізичну належність до нації, а про чуття такої належності, «яке загалом породжує вірність і соціальну згуртованість серед людей, належних до певної нації», тобто таких, що засвоїли певну культуру, характерну саме для цієї нації, з якою «індивіди

⁸ Гібернау М. Ідентичність націй. *Монтсеррат Гібернау ; пер. з англ. П. Таращука; ред. Л. Марченко.* – Київ: Темпора, 2012. 303 с.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Гібернау М. Ідентичність націй. *Монтсеррат Гібернау ; пер. з англ. П. Таращука; ред. Л. Марченко.* – Київ: Темпора, 2012. 303 с.

¹³ Там само.

пов'язують свої емоції¹⁴. При цьому зв'язок людини певної нації з відповідною культурою має внутрішній характер – чуттєво опосередкований, а адже «процес ідентифікації з елементами певної культури зумовлює сильну емоційну пов'язаність з ними»¹⁵. Сила емоцій, про які йдеться, підносить людей «на вищий рівень, де їхні дії набувають нового значення і їх вважають за вирішальні для виживання і процвітання нації. <...> Ці культурні елементи «становлять складову частину їхнього ества»¹⁶.

Зазначені смислові акценти, важливі у дискурсі М. Гібернау, перегукуються з відповідними наголошуваннями смислів у міркуваннях Е. Сміта. У нього нації потрактовані як «відчуті спільноти»¹⁷ він говорить про «чуття культурної спільності» і про «чуття національної ідентичності»¹⁸. Саме це останнє, за Смітом, «стає могутнім засобом самовизначення і самоорієнтації індивіда у світі. Саме завдяки спільній неповторній культурі ми спроможні дізнатися, «хто ми такі» в сучасному світі»¹⁹. Технологічні досягнення людства не можуть не вплинути на людину та її ідентичність, у тому числі, культурну. Цей вплив включає речі, які, на перший погляд начебто, безпосередньо з нею не пов'язані, проте ситуація «цифрового виключення» [digital exclusion] призвела до появи нових специфічних інформаційних і віртуальних форм культури, а також нових видів культурної комунікації змін та трансформацій культурної ідентичності загалом.

2. Цифрова трансформація та становлення цифрової культури

Сьогодні стрімкий розвиток цифрової культури спричиняє наукові дискусії про генезис даної проблематики. Перше використання термінів «оцифрування» (digitization) та «цифровізація» (digitalization) у поєднанні з комп'ютерами надається у оксфордському словнику англійської мови (OED) у середині 1950-х років. Під «оцифруванням» розуміється дія або процес оцифрування, перетворення аналогових даних (зокрема, зображень, відео та тексту) у цифрову форму. Іншими словами, оцифрування – це перетворення чогось нецифрового на цифрові дані або продукт. Наприклад, ми скануємо паперовий документ і зберігаємо його як цифровий документ (у форматі PDF). Потім комп'ютеризовані системи можуть

¹⁴ Там само.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Ентоні Д. Сміт ; пер. з англ. П. Тарашука. Київ : Основи, 1994. 223 с.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Ентоні Д. Сміт ; пер. з англ. П. Тарашука. Київ : Основи, 1994. 223 с.

використовувати його для різних сценаріїв. Під цифровізацією розуміється перехід на цифрові технології, тобто включення або вдосконалення процесів шляхом використання цифрових технологій та оцифрованих даних. Тому цифровізація передбачає оцифрування. Цифровізація підвищує продуктивність та ефективність процесу, одночасно зменшуючи витрати, але не змінює і не трансформує його. Тобто, цифровізація перетворює процес, у якому люди керують діями або серіями дій на програмний і оптимізує внутрішні процеси (наприклад, автоматизація роботи, мінімізація паперу).

Цифрову трансформацію (digital transformation) можна визначити насамперед як організаційну зміну, яка відбувається із застосуванням цифрових технологій з метою адаптації до вимог соціального середовища. До категорій організаційних змін, визначених цифровою трансформацією, належать: форми організації, організаційна структура, люди/персонал, процеси, технології, що використовуються для збору та управління інформацією, діапазон послуг та моделі співпраці з оточенням²⁰. Ще донедавна цифрова трансформація асоціювалася виключно з бізнесом та його конкретними галузями. Проте нині можна вже простежити зміну парадигми – дослідження та міркування набувають міждисциплінарності. Тому кількість публікацій, присвячених цифровій трансформації усіх сфер продовжу зростати.

Сам термін «цифрова культура» використовується з 1990 року і, звичайно, не вичерпується формальним поєднанням слів «цифрова» та «культура». У ширшому контексті під цифровою культурою розуміються поділювані людьми сенси, цінності, норми, традиції, ритуали. Запозичений із англійських публікацій термін «цифрова культура» (digital culture), та його поширення на усі сфери буття людини спричинило сутнісні трансформації та визначає сутність сучасної культури. Термін «цифрова культура» (digital culture) стосовно сфери використання інформаційних і медіа технологій, на думку О. Єлькіної, не викликає заперечень, але ж коли до нього апелюють «не в якості метафори, а суті культури, чи використовують як маркер сучасної епохи, це викликає серйозні заперечення, світоглядні і концептуальні. Технократичне мислення, позбавлене рефлексії, веде до посилення Технології і послаблення Людини. Назва епохи, суспільства, культури повинна відображати мету досягнення (як «суспільство знань», наприклад), а не засіб, яким є технологія. Для визначення мети – вектора суспільного розвитку – на сучасному етапі необхідне поглиблення

²⁰ Mazurek. Transformacja cyfrowa – perspektywa instytucji szkolnictwa wyższego. In J. Woźnicki (Ed.), Transformacja Akademickiego Szkolnictwa Wyższego w Polsce w okresie 1989-2019, pp. 311.

соціогуманітарних досліджень, бо ж природа реальності залишається для співтовариства за сімома печатками, як і природа людської свідомості, як і характер взаємообумовленості культури станами мови – мислення – технології»²¹.

Наукове тлумачення поняття «цифрової культури» розпочалося від початку XXI століття, коли воно було введено до наукового обігу у зв'язку з виникненням технологій Web 2.0 – другого покоління мережесервісів Інтернету з якісно новим підходом до організації, реалізації та підтримки Web-ресурсів. Тож з технологічного боку цифрова культура є складовою електронної культури, що функціонує завдяки цифровим пристроям на основі принципу цифрового кодування інформації з допомогою бінарного коду, що стає системоутворювальним чинником цієї культури.

Сьогодні цифрові технології широко застосовують у сфері виробництва артефактів, у наукових комунікаціях, в освіті, у бізнесі, у сфері ідеології та політики, у побуті. У сукупності вони представляють різноманіття феноменів, що репрезентують моделі цифрової культури, що прийшли на зміну культурі індустріальної цивілізації. У загальному плані увесь процес становлення цифрової культури можна розподілити на періоди – 60-70-ті рр. XX ст. – створення технологічної інфраструктури для здійснення проекту інформаційного суспільства – персональних комп'ютерів та комп'ютерних мереж; 80-90-ті роки – розвиток цифрових технологій, що характеризують дигіталізацію як ключовий напрямок розвитку різноманіття практик у культурі; 2000-ті рр. – своєрідна антропологічна революція як зміна «природи культурного споживання» та природи людини.

У науковій літературі виділяються деякі підходи до аналізу цифрової культури. Одним з яких є розгляд цифрової культури в рамках руху трансгуманізму, у якому цифрова культура визначається як тотальність, сформована технологіями NBICS-конвергенції, в основі яких лежить процес дигіталізації людини та навколишнього середовища, перетворення культури та техносфери на штучний світ. Інший підхід розглядає цифрову культуру як різноманіття концептуальних моделей та їх практичну реалізацію у різних галузях культури з урахуванням адаптаційних можливостей культури та природи людини (на основі закону техно-гуманітарного балансу).

Відповідно до принципів гуманізму поширення поняття цифрової культури на культуру в цілому методологічному та світоглядному відносінах неприпустимо, бо не може засіб – технологія (в т. ч. цифрова)

²¹ Кобижча Н.І. Проблеми формування цифрової культури в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць*. Київ, 2020. С. 152-157.

лежати в основі Культури і визначати зміст еволюції людства. Не всі рівні культури підлягають дигіталізації (сфера трансцендентного, духовного перетворення людини). З огляду на втрати орієнтиру відбувається вичерпання духовних потреб та занепокоєння повсякденністю, прагнення до домінування та деструктивності. Порушення техно-гуманітарного балансу у культурі веде до тоталітаризму, війн, кінця історії. В рамках гуманітарного підходу цифрова культура визначається як перехід від аналогових форм до цифрових форматів, що супроводжується трансформацією ієрархічної будови культури («ядро» – «периферія») в кластеризацію її форм та мережеві комунікації; ліквідацією «символічного порядку» та встановленням «порядку речей».

Дослідження впливу цифрових комунікативних технологій на культуру виростає у дослідження взаємозалежних і взаємодіючих між собою культур, цифрової та «не-цифрової», а також різних дослідницьких парадигм, зокрема, вітчизняної культурології та британських Cultural Studies. Дослідник Д. Галкін вважає за доцільне розглядати цифрову культуру на декількох рівнях: – матеріальному (технічні системи сучасних цифрових пристроїв: комп'ютери, смартфони, цифрові фотокамери з відповідним ПЗ); – функціональному (соціальному): забезпечення діяльності інститутів, які визначають спосіб повсякденного життя, форми взаємодії, ритуали і традиції різних груп населення (від ведення електронної документації до творів технологічного мистецтва); символічному, оскільки символічна природа цифрової культури, яка формується в логіці цифрового кодування і розвитку мов програмування, не викликає сумнівів; ментальному, який стосується вкоріненості культури в психічне життя людей (цей рівень цифрової культури торкається дискусійних питань прийняття чи відкидання технологічного імперативу, нових звичок роботи з інформаційними даними тощо); духовно-ціннісному, що вміщує цінності цифрової культури в національному, міжнародному, релігійному, соціально-політичному, метафізичному контекстах. Також цифрова культура визначається як сукупність стійких соціально-психологічних рис і якостей особистості, прийняття (або неприйняття) нею стереотипів поведінки в певному цифровому середовищі, закріплення тих чи інших звичок мережевого спілкування і роботи з інформацією.

Також існує тенденція тлумачити цифрову культуру як технологічний феномен, оскільки всі об'єкти цієї культури функціонують з допомогою цифрових пристроїв на основі принципу цифрового кодування інформації з допомогою бінарного коду, що стає системоутворювальним чинником цієї культури (з технологічного боку). У цьому випадку поняття «цифрової культури» збігається з дефініцією «електронної культури» (е-

культури) як сукупності результатів творчості та комунікації людей в умовах впровадження ІТ-технологій, утворення єдиного інформаційного простору. Оскільки всі сучасні інформаційно-комунікаційні засоби (комп'ютер, мобільний телефон, кіно– і телекамера, аналогові й цифрові відеокамери, плесери, планшети, фотоапарати та ін.) є електронними пристроями, смислове поле електронної культури вміщує також феномени комп'ютерної, мультимедійної, кіберкультури як її різновиди. Інші аспекти цифрової культури акцентуються у дослідженні Digitle Blog, розуміють її як систему правил поведінки людини, яких вона дотримується під час використання інформаційно-комунікаційних технологій²². До компонентів цифрової культури авторка відносить: раціональне споживання інформації, критичне мислення, що стосується кількості та якості сприйнятої інформації і вміщує пошук (вибір достовірних та надійних інформаційних джерел), інтерпретацію (надання переваги фактам, ніж думкам), дослідження (глибокий аналіз інформації для формування висновків) й оцінку (погляд на інформаційне повідомлення з різних аспектів), цифрову грамотність, тобто вміння користуватись сучасними ІТ та програмним забезпеченням, особливо у професійній діяльності, ІТ-волонтерство – використання ІКТ не лише для власних потреб, але й для вдосконалення оточуючого світу, «зелене» використання інформаційних технологій («Greening IT»), участь у вирішенні екологічних проблем, спричинених інформаційним прогресом²³.

У різний час пропонувалися різні базові дефініції, що виступали специфічними «парасольками» для аналізу цифрових технологій та їхньої соціокультурної значущості: «цифрові» чи «нові медіа», «кіберпростір», «кіберкультура», «посткіберкультура», а пізніше і «цифрова культура». Зміна пропонованих категорій репрезентує дискусії, постійне уточнення дослідницької проблематики та зміну ракурсів розгляду об'єкта дослідження, що засвідчує багатозначність інтерпретації цих понять, складність для вивчення та незавершеність процесу становлення. Та й сам термін «цифровий» у цьому словосполученні викликає, мабуть, найменші дискусії, вказуючи на особливості нових носіїв інформації, систем виробництва, зберігання та передачі даних на протигагу аналоговим. Нині digital позначаються явища, що вийшли далеко за межі медійної сфери. «Дигітальність може мислитися як маркер культури, оскільки включає як артефакти, так і

²² Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. НАНУ. Ін-тут політичних і етнонац. досліджень. Київ, 2002., 64 с.

²³ Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. НАНУ. Ін-тут політичних і етнонац. досліджень. Київ, 2002., 64 с.

означення і комунікації, які з найбільшою очевидністю відрізняють наш сучасний спосіб життя від інших»²⁴.

Отже, «цифрова культура» – поняття, що поєднує безліч дослідницьких підходів. Для багатьох дослідників використання цієї дефініції не означає якогось нового вектора досліджень. Вибір цієї категорії для них пов'язаний з прагненням уникнути префікса «кібер» через його технократичні конотації, і з визнанням того, що цифрові технології стали органічною частиною життя сучасної людини²⁵. Не випадково основний корпус робіт, присвячених цифровій культурі припадає на період, коли актуалізувалося питання про встановлення Web 2.0, або Інтернет другого покоління з інтерактивністю, орієнтацією на широкий загал користувачів. Проте, поняття «цифрова культура», як і поняття «кіберпростір», «кіберкультура», має різні тлумачення. Для деяких учених досліджувати цифрову культуру означає лише дослідити перехід масмедіа від аналогових форматів до цифрових. Тут цифрова культура фактично ототожнюється з новими медіа²⁶. Недоліком такого бачення є те, що залишаються поза полем аналізу зміни, обумовлені змінами в системі мас-медіа, що виходять далеко за її межі. Для інших дослідників вивчати цифрову культуру означає аналізувати ширше поле артефактів і практик, поява яких стала можливою завдяки цифровим технологіям: комп'ютерні ігри, Інтернет, комп'ютерну графіку, технологічне мистецтво й ін. Вивчення цифрової культури крізь аналіз основних феноменів дозволяє визначити її специфіку.

Таким чином, дослідження впливу цифрових засобів комунікації на культуру передбачає не лише вивчення цифрової культури, а й культур – «нецифрової», «передцифрової», які, безсумнівно, взаємопов'язані та взаємодіють між собою. Цифрова культура – термін сучасної культурології для позначення етапу культури цифрового суспільства не вичерпується аналізом цифрових технологій, форматів і гаджетів, а зачіпає різні аспекти життя сучасної людини, передбачає аналіз змін самих культурних практик і продуктів людської діяльності. Цифрова культура, до якої входить і сама людина, наділена здатністю до продуктивної діяльності, так і створені нею артефакти (цифрові технології), може бути проаналізована в іншому аспекті, що ставить в основу вплив цифровізації на різні сфери суспільного життя і самої людини. Цифрова культура має свій вияв у способах взаємодії людей і технічних засобів в умовах дедалі

²⁴ Gere C. *Digital Culture*. Reaction Books. London, 2002. P. 12.

²⁵ *Digital culture: Understanding new media* / Ed by G. Creeber, R. Martin. Berkshire: Open University Press, 2009. 205 p.

²⁶ Participation, Remediation, Bricolage: Considering Principal Components of a Digital Culture. URL: <http://www.slideshare.net/RemingInSydney/what-is-digital-culture>.

більшої комп'ютеризації і цифровізації в суспільстві. До цифрової культури як сфери сучасної культури належить також володіння сучасними технічними засобами, практика їхнього застосування, а й система суспільних відносин, що склалась у результаті цього. Тому цифрова культура передбачає виникнення норм, цінностей, певних культурних кодів, характерних лише їй.

Отже, у визначеннях цифрової культури ми неминуче приходимо до необхідності розглядати її на цифрову культуру на усіх рівнях у єдності і цілісності та врахуванні ціннісних основ цифрової культури. При цьому, вкрай важливо враховувати ідеологічну детермінацію розвитку цифрових технологій. Ядром або, якщо завгодно, серцем цифрової культури залишається супер-феномен цифрової культури – універсальний обчислювальний автомат, що набуває різних культурних культур. інтерфейси на різних рівнях культури

Таким чином, цифрова культура може бути визначена як артефакти і символічні структури, засновані на цифровому кодуванні та його універсальній технічній реалізації, тотально включені в інституційну систему та сприяють підтримці певних цінностей, закріплені ментально та створюють форми автодетермінації. У даній моделі предикат «цифрова» відноситься не тільки до технологій та принципів їх функціонування. Він сам є свого роду дискурсивним маркером, який використовується для опису того способу життя людей у певний період історії який формується через апропріацію технологій у повсякденному житті. «Дигітальність може мислитися як маркер культури, оскільки включає як артефакти, так і означення і комунікації, які з найбільшою очевидністю відрізняють наш сучасний спосіб життя з інших.

Дослідження змін, пов'язаних із поширенням цифрових засобів комунікації вже мають чималу історію. Вони пройшли шлях від аналізу «віртуальної реальності»²⁷, та «кіберпростору» та «кіберкультури»²⁸ до критичної теорії нових медіа й міждисциплінарного проекту «Цифрова гуманітаристика»²⁹, проте трансформації, що відбуваються в культурі у зв'язку з експансією цифрових технологій, як і раніше, залишаються недостатньо вивченими. Динаміка змін значно випереджає накопичення знань та дослідницьку рефлексію. Всі гуманітарні науки, які вивчають ті чи інші аспекти розвитку й функціонування цифрової культури, об'єднуються в окрему наукову галузь – «цифрову гуманітаристику» (Digital Humanities) – комплекс цифрових гуманітарних наук, які

²⁷ Heim M. The Metaphysics of Virtual Reality. New York, Oxford: Oxford University Press, 1993. 175 p.

²⁸ URL: <https://eardevol.files.wordpress.com/2008/10/cyberculture.pdf>

²⁹ URL: <https://tcp.hypotheses.org/411>.

намагаються інтерпретувати культурний і соціальний вплив основних компонентів інформаційної епохи, використовують нові технології, шукають відповіді на актуальні культурні, соціальні, історичні питання нової цифрової епохи³⁰.

Сучасний стан цифрової гуманітаристики характеризується кількісним зростанням дослідних центрів і лабораторій, виданням наукових журналів, проведенням чисельних наукових конференцій, розробкою магістерських програм. Аналіз організаційних форм, інфраструктури основних світових центрів Digital Humanities, яких нараховується 430 та основних напрямків їхніх наукових досліджень і практичних розробок, здійснений рядом науковців, дозволив зробити висновок, що цифрова культура і цифрове мистецтво серед вісімнадцяти найбільш поширених в структурах ДН займають восьму позицію (14% від загального числа центрів ДН)³¹. Розвиток Digital Humanities як один з перспективних міждисциплінарних напрямів свідчить про те, що цифрові методи досліджень впливають на отримання, інтерпретацію і зміну знань (контекстна епістемологія та ін.). Як технологія дослідження ці методи здійснюють амбівалентний вплив на розвиток гуманітаристики. У цілому феномен цифрової гуманітаристики засвідчує сучасну тенденцію міждисциплінарного вивчення технологій, суспільства й культури.

3. Виклики культурній ідентичності в епоху цифровізації культури

Цифрові технології впливають на культуру, перш за все всього, через зміну механізмів соціальних взаємодій. Гейміфікація, віртуалізація й інтерсуб'єктивність, трансформуючи систему цінностей, світоглядні установки, включаючи й установку на інтеграцію природного і штучного інтелекту, утворюють простір цифрової культури як знаковосимволічної системи, насиченої новими цінностями і смислами.

Розвиток сучасного цифрового інформаційного простору породжує значну кількість інформації, яка передається від людини до людини, але водночас переростає в соціальне явище, що формує мислення, форми поведінки та дії спільнот. Інформаційна культура суспільства стає дотичною і впливає на різні сфери буття, які вже не можуть розумітися і визначатися поза інформаційним контекстом, слугуючи водночас дієвим чинником сприйняття людиною оточуючої реальності, світу загалом.

³⁰ Кудлай, В. О. Цифрова грамотність особистості в контексті розвитку інформаційного суспільства. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: філософія, культурологія, соціологія, 2005 р, Вип. 10, С. 97-104.

³¹ Кобижча Н.І. Проблеми формування цифрової культури в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць*. Київ, 2020. С. 152-157.

В першу чергу відбуваються сутнісні трансформації особистої ідентичності. Створюються передумови зміни соціального статусу творця культурних цінностей. Діалог «людина-комп'ютер» змінює природу фундаментальних відносин «я-інші». Віртуальний простір набуває самостійного значення, в нього переноситься все більший набір взаємодій, що становили, раніше, тканину соціальної реальності. Лінійна організація наративів замінюється гіпертекстовий, стираються межі, що відокремлюють гіпертекст від контекстів, відбувається руйнування ієрархій, ліквідація зазору між публічною та приватною сферами комунікації. У сукупності, що вносяться в світ культури цифровими технологіями зміни інтерпретуються як антропологічна революція. В мережевому полі людина здатна конструювати свою ідентичність, в той час як і цифрові технології дозволяють знаходити все нові можливості для самовираження. «Інтернет – це інформаційна технологія і соціальна форма, яка поглинає в себе інформаційну епоху так само, як електронний двигун був рушієм соціальних і технічних змін індустріальної епохи»³².

На сьогодні формати віртуальної реальності індивіда стають більш чітко вираженими і публічними. Відбувається це по тій причині, що цифрове відображення особистості підтверджує реальне життя, або ж демонструє її латентну бажану ідентичність. І якщо раніше людина використовувала Інтернет як можливість сховатись в полі комунікації за маскою анонімності, то сучасні тенденції зводяться до пред'явлення себе в цифровому полі³³.

«В епоху постмодерна прагнення до істинної й адаптивної соціальної ідентичності особистості обумовлює розгляд імідж-конструювання як ефективного інструмента соціальної самоідентифікації шляхом впливу на «внутрішній імідж» і подальше його узгодження із «зовнішнім іміджем» людини. Таким чином, імідж-конструювання можна розглядати в якості способу побудови істинної соціальної самоідентифікації особистості з високими адаптивними можливостями»³⁴.

Трансформації ідентичності є цілком закономірним процесом. Ідентичність постійно трансформується лише в залежності від інших і від включення в соціальні групи й уявні спільноти. Наша «Я»– ідентичність формується по відношенню до Іншого, включаючи безліч соціальних, культурних, політичних та релігійних контекстів. Вимушене

³² Супрун Г. Ідентичність індивіда в цифрову епоху соціальних інформацій. *Філософські обрії : наук.-теорет. журн.* / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ; Полтава, 2023. Вип. 46. 144 с.

³³ Там само

³⁴ Там само.

сприйняття якостей, що визначають форму ідентичності, неминуче виходить за межі власного регуляторного простору у простір мультикультурний. При цьому З. Бауман наголошує, що декларування ідентичності змінюються разом із контекстом культури та декларованих цінностей, у яких закладено вимогу до мінливості, плинності, «розрізненості» та невловимості³⁵.

«Цифровий спосіб життя» не просто став соціальною силою і розширив можливості людей, але й трансформував наші психологічні кордони. Варіативність пізнання та функціонування цифрового простору призводить до формування різних практик самоідентифікації як на колективному, так і на індивідуальному рівні. При цьому, частіше у вік цифрових технологій людина позбавляється дуже важливої для формування ідентичності можливості – жити своїм реальним життям. Важливо, що гнучка структура мережевих взаємодій породжує такого ж гнучкого децентралізованого суб'єкта, який має «разові» набуті ідентичності.

У розширеній Інтернетом публічній сфері з безліччю просторових координат громадяни «самостійно вибирають, з яким простором себе асоціювати та експериментують зі своїми ідентичностями». В особистості з'являється можливість не лише заявити, а й завдяки мережевій комунікації отримати «закріплення» статусу своїх ідентичностей»³⁶.

На основі аналізу доробку сучасного філософа М. Серра, вони виявили стійкий зв'язок між стрімкими досягненнями інформаційної революції та культурою цифрового покоління, що позначається на особливостях конструювання ідентичності особистості в сучасному віртуальному комунікативному просторі, передбачає вплив віртуальної ідентичності на реальну особистість. Так, віртуальна ідентичність може мати множинний характер та виражена переважно через самопрезентацію, адже слугує важливим компонентом автентичності як самотності сучасної особистості.

³⁵ Лісовенко А. Ф. Проблема формування особистісної та соціальної ідентичності в епоху цифрової реальності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 303-306.

³⁶ Лісовенко А. Ф. Проблема формування особистісної та соціальної ідентичності в епоху цифрової реальності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 303-306.

Слід враховувати, що цифрова ідентичність складається сьогодні у глобальному мультикультурному інформаційному просторі. Таким чином, зміщуються акценти ідентифікаційних процесів у бік різноманітності, мозаїчності, множинності та утвердження символічних цінностей. Але слід пам'ятати, що тотожність і відмінність як основа ідентичності виступають статикою та динамікою, фундаментом базової ідентичності³⁷.

Людині завжди властиво визначати та шукати власну приналежність: етнічну, культурну, релігійну, соціальну, що дозволяє відповідати на запитання «хто я?», спираючись на традиційні підстави та відтворюючи вміння та знання у ритуальності культури. У культурній ситуації, що постійно змінюється, ідентифікаційні принципи і межі стають все більш плінними та лабільними. Вони вимагають постійного підтвердження та підтримки. Таким чином, у пошуку стабілізуючої підстави власного «Я», «людина перебуває у постійному виборі репрезентативного образу для фіксації власного автопроекту»³⁸.

Отже, цифровізація всіх сторін людського життя створила передумови для максимального зрощування інтимної та публічної сфер, зміщуючи акценти з ідентичності на постійний, тривалий процес ідентифікації, яка в умовах цифрових технологій знаходить своє відображення у вигляді «цифрової особистості», яка перебуває у глобальному просторі мультикультурного середовища. Сьогодні у віртуальному просторі людина реалізує потребу у визнанні та приналежності, створює спільноти, вступає до раніше недоступних груп і прагне групової ідентифікації, опосередкованої новими способами комунікації та інтеграції. Деякі дослідники вказують на змішання фізичної та віртуальної реальностей, просторів публічного та приватного, а також на нероздільність онлайн– та офлайн-присутності у повсякденному житті сучасної людини³⁹. Віртуальні платформи та нові медіа стають місцем комунікацій, набуття професійного статусу,

³⁷ Лісовенко А. Ф. Проблема формування особистісної та соціальної ідентичності в епоху цифрової реальності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 303-306.

³⁸ Там само.

³⁹ Лісовенко А. Ф. Проблема формування особистісної та соціальної ідентичності в епоху цифрової реальності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 303-306.

віддаленої роботи та простором соціального визнання та схвалення, де реалізуються сучасні стратегії особистісного громадського самоствердження.

Привнесені цифровізацією новітні технічні засоби, віртуалізація та медіатизація закономірно позначаються на комунікативній взаємодії, що ґрунтується на принципах поліфонічної, безперервної, перманентної трансляції. Це дає змогу констатувати відсутність цілісності текстуальних утворень, «мозаїчність» поширюваного контенту, еkleктичність стилів і напрямів, орієнтацію на споживача та активне просування продукту. У міжособистісному спілкуванні сучасник із легкістю вдається до гри сенсів, змішування високих і низьких стилів тощо.

У контексті цифровізації комунікативна парадигма сучасної культурної доби має амбівалентний характер: з одного боку, вона надає широкі можливості для прискореного інфообміну, міжкультурної взаємодії, безперервної трансляції, спілкування онлайн тощо, а з іншого – означена численними ризиками, серед яких перенасичення інформацією, зниження рівня критичності сприйняття інфопотоку, «цифрова нерівність», нав'язування контенту, застосування маніпулятивних технологій та ін. Важливим чинником подолання цих та інших проблем на шляху побудови оптимальної моделі комунікативної взаємодії усвідомлюється становлення інформаційної культури, здатної зберегти традиційні й виробити нові цінності та світоглядні настанови, що відповідатимуть наявним і новим викликам глобалізації.

З'явилось визначення «оцифрованої людини», що зустрічається в техно-дискурсі, вимагає аналізу допустимих меж дигіталізації культури та людини. Ця проблема висуває низку питань, і вперш за все – яка роль цифровізації у житті людини – це прогресивний розвиток, чи регрес? Це питання, яке немає однозначної відповіді. Проте, задля відповіді на нього, слід орієнтуватися на взаємозв'язок «внутрішнього» та «зовнішнього» факторів у дослідженні природи людини та її трансформації під впливом цифрових технологій. Людина залишається багатовимірною моделлю, в якій кількість виявлених рівнів, визначаються її загальною еволюцією.

Також цифровізація як невід'ємний атрибут інформаційної ери, сягає за межі суто технологічної галузі слугує визначальним чинником трансформації характеристик соціокультурного простору, зокрема комунікативної взаємодії. Наразі у наукових дослідженнях обґрунтовано амбівалентний характер комунікативної парадигми сучасної культурної доби в контексті цифровізації: з одного боку, вона надає широкі можливості для прискореного інфообміну, міжкультурної взаємодії, безперервної трансляції повідомлень, спілкування онлайн тощо, а з

іншого – означена численними ризиками, серед яких – перенасичення інформацією, зниження рівня критичності сприйняття інфопотоку, «цифрова нерівність», нав'язування контенту, застосування маніпулятивних технологій.

Цифровізація сприяє тому, що сучасне покоління, незалежно від віку, статі, мови, культури, має змогу легко комунікувати зі своїми ровесниками чи однодумцями з інших країн, фактично не відчуючи цивілізаційних та культурних бар'єрів. Оперативні системи комунікації та сповіщення, передусім соціальні мережі, дозволяють виробляти специфічну модель світосприйняття, що є відкритою та спрямованою на досягнення соціокультурних явищ у планетарному масштабі⁴⁰.

В цілому, позитивний вплив використання Інтернету та інформаційних технологій у різних сферах культури виразилося у формуванні інформаційного суспільства, об'єднання людства до глобального антропологічного суб'єкта. Людству в черговий раз доведеться відповісти на виклик, щоб зберегти себе як спільноту розумних людей. Для цього необхідно зберігати спадкоємність основ культури, що забезпечують зв'язок часів, що поєднують різномірні сфери суспільного життя та що представляють скріпи цивілізації⁴¹. Людині важливо не загубити себе, власні духовні орієнтири в сучасному цифровому світі, який поглиблюється з неймовірною швидкістю.

ВИСНОВКИ

Ключовими вимірами сьогодення виступає цифрова технологічна сфера, в якій перетинаються глобальні тенденції науково-технічного розвитку та трансформації, якими вони викликані. Сучасна епоха та сучасна культура визначаються як цифрові, за назвою технологій, що прийшли на зміну аналоговим і стрімко змінюють форми комунікацій, міське середовище, цінності, природу людини, суспільні відносини та світ навколо.

Усталеними в повсякденному вжитку нині стали поняття «цифрова культура», «цифрове покоління», «цифрова грамотність», «цифрова освіта», «цифрова економіка», «цифрова компетентність», «оцифрування» («діджиталізація») тощо. Проте їхній зміст сягає за межі суто технологічної або цифрової галузі, адже стосується широкого кола культурологічних, соціогуманітарних аспектів. Сучасне життя в значній ступеня детермінується реаліями цифровізації. Віртуалізація буття

⁴⁰ Антіпова О. П. Комунікативні характеристики сучасної культурної доби в контексті цифровізації. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2021. № 2. С. 94-98.

⁴¹ Горбул Т.О. Культурна спадщина в умовах розвитку сучасної цифрової культури. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Випуск 43. 2022, С. 55-62.

зумовлює повноправну присутність реальної та віртуальної у житті людини і людини у просторі двох цих амбівалентних світів. Формати online та offline сприяють поступовому втраті сприйняття грані між реальністю та віртуальністю. В результаті спостерігається трансформація традиційних антропологічних констант: індивід поступово перестає бути абсолютно тілесним суб'єктом, а до єдності біологічного, соціального та психологічного додається цифрове.

Трансформації, також торкаються стосунків між людьми. Дигіталізація ставить під питання обґрунтованість існуючих норм базових відносин власності, одного із ключових архетипів сучасної культури. Кардинальних змін зазнають усі базові сфери культури та система формування культурного досвіду загалом.

Сучасний світ переживає фундаментальну цифрову трансформацію. Цифровізація за своєю сутністю, є трендом, який докорінно змінює напрями розвитку сучасного соціуму – починаючи від особливостей його соціальної стратифікації, включно з побутовими звичками, вподобаннями людей.

На наш погляд, всебічна філософська рефлексія цифрової ідентичності сприяє не лише розширенню горизонтів уявлення про специфіку буття людини в умовах нової інформаційної реальності, а й розсуває теоретичні рамки розуміння сутності ідентичності, вбудовуючи в її контекст цифрову ідентичність як механізм та результат адаптації до цієї нової дійсності. Становлення цифрової реальності ще потребує наукового осмислення її ролі як основного тренду суспільного розвитку в умовах глобальної трансформації сучасного світу.

АНОТАЦІЯ

Досліджується культурна ідентичність та її трансформації, викликані широким запровадженням цифрових технологій. Дається визначення культурній ідентичності, аналізуються основні особливості цифрової трансформації та осмислюється поняття цифрової культури. Представлені концептуальні моделі дослідження цифрової культури. Виокремлено цифрову гуманітаристику як окремий напрямок гуманітарного знання. Досліджено трансформації ідентичності в епоху становлення цифрової культури. Серед основних виділено трансформації особистої ідентичності та сутнісні зміни в комунікативній сфері. Зроблено висновок, що формування цифрової ідентичності, призводить до змін та трансформацій культурної ідентичності, яка все більше носить глобальний мультикультурний характер, а акценти ідентифікаційних процесів зміщуються у бік різноманітності, мозаїчності, множинності та утвердження символічних цінностей.

Література

1. Антіпова О. П. Комунікативні характеристики сучасної культурної доби в контексті цифровізації. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2021. № 2. С.94-98.
2. Ardevol E. *Cyberculture: Anthropological perspectives of the Internet*. URL: <https://eardevol.files.wordpress.com/2008/10/cyberculture.pdf>
3. Бойко В. Ідентифікація. *Соціологічна енциклопедія*. Київ: Академвидав, 2008., 147 с.
4. Гібернау М. Ідентичність націй. *Монтсеррат Гібернау ; пер. з англ. П. Таращука; ред. Л. Марченко*. – Київ: Темпора, 2012. 303 с.
5. Горбул Т.О. Культурна спадщина в умовах розвитку сучасної цифрової культури. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Випуск 43. 2022, С.55-62.
6. Gere C. *Digital Culture*. Reaction Books. London, 2002. P. 12.
7. *Digital culture: Understanding new media* / Ed by G. Creeber, R. Martin. Berkshire: *Open University Press*, 2009. 205 p.
8. Кобижча Н.І. Проблеми формування цифрової культури в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Гілея: наук. вісник: зб. наук. праць*. Київ, 2020. С. 152-157.
9. Кудлай, В. О. Цифрова грамотність особистості в контексті розвитку інформаційного суспільства. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: філософія, культурологія, соціологія, 2005 р, Вип. 10, С. 97-104.
10. Лісовенко А. Ф. Проблема формування особистісної та соціальної ідентичності в епоху цифрової реальності. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття»* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 303-306.
11. Mazurek. Transformacja cyfrowa–perspektywa instytucji szkolnictwa wyższego. In J. Woźnicki (Ed.), *Transformacja Akademickiego Szkolnictwa Wyższego w Polsce w okresie 1989-2019*, pp. 311.
12. Marin Dacos. *Manifest der Digital Humanities*. THATCamp Paris. URL: <https://tcp.hypotheses.org/411>.
13. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. НАНУ. Ін-тут політичних і етнонац. досліджень. Київ, 2002., 64 с.
14. Heim M. *The Metaphysics of Virtual Reality*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1993. 175 p.

15. Попова Е. Діалектика тотожності і самості в концепті ідентичності. *Ідентичність у сучасному світі. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції*. Донецьк, 2006. С. 75-76.

16. Participation, Remediation, Bricolage: Considering Principal Components of a Digital Culture. URL: <http://www.slideshare.net/RemingInSydney/what-is-digital-culture>.

17. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Ентоні Д. Сміт ; пер. з англ. П. Тарашука. Київ : Основи, 1994. 223 с.

18. Смоліна О. О., Ополонін А. М. Культурна ідентичність як динамічне утворення (на прикладі культурної само ідентифікації населення східних областей України). *Культура України*. Випуск 62, 2018. 123 с.

19. Супрун Г. Ідентичність індивіда в цифрову епоху соціальних інформацій. *Філософські обрії : наук.-теорет. журн.* / Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ; Полтава, 2023. Вип. 46. 144 с.

20. Черниш Н., Ровенчак О. Варіації на тему ідентичності для соціокультурного оркестру. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* – 2007. № 1, С. 33-49.

Information about the author:

Uvarova Tetiana Ivanivna,

Candidate of Sciences (Study of Art),

Professor at the Department of Arts and Humanitarian Studies

International Humanitarian University

33, Fontanskaya road, Odessa, 65009, Ukraine